

Η ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ (του Γιάννη Ζήση)

Το κυρίαρχο μοντέλο του αστού στην ιστορία εκφράζει διαχρονικά τη χωριστικότητα και, μάλιστα, με την πιο μεγάλη ένταση. Στον βαθμό που δεν αυτοαναιρείται συστημικά, αναπαράγεται ένας κόσμος μιας πολλαπλότητας άναρχων αυτοκρατορικών «εγώ» που

ποικίλλουν από τον τύπο του εγώ ενός Καλιγούλα έως τον τύπο του εγώ ενός Τιβέριου.

Δυο τύποι διακινδυνευτικών «εγώ»

Διαφοροποιούμε αυτούς τους δύο τύπους «εγώ», διότι:

i) ο μεν Τιβέριος Καίσαρας Αύγουστος είναι το ανθρωπολογικό πρότυπο του ηδονιστή – ωφελιμιστή που προσπαθεί να διατηρήσει το μέτρο της σκέψης για να μην τρελαθεί, αλλά παράλληλα είναι ολοκληρωμένα ένας, σεξουαλικά και εξουσιαστικά, ηδονιστής.

ii) ο Γάιος Καλιγούλας είναι το ανθρωπολογικό πρότυπο εκείνου που σπάει την ίδια τη δομή της σκέψης, «απελευθερώνει» το θηρίο και προβάλλει τον εαυτό του ως θεό.

Ο Τιβέριος, αντίθετα, ζητούσε να του υπενθυμίζουν ότι δεν είναι θεός.

Αυτοί οι δύο αυτοκράτορες αποτελούν τα δύο βασικά ανθρωπολογικά δείγματα του διακινδυνευτικού τύπου του αστού. Στον αντίποδά τους βρίσκεται ο τύπος που εκφράζεται από τον Εμμανουήλ Καντ, τον Ζαν – Ζακ Ρουσσώ, τον Άρθουρ Σοπεγκάουερ και άλλους.

Το πρόβλημα της αποσπασματικής σκέψης

Αυτού του είδους η σκέψη “εξελισσεται” σε κεντρικές μορφές, με πολλαπλότητες χαμηλής συνεκτικότητας. Το πρόβλημα της αποσπασματικής σκέψης, που χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο κομμάτι της επιστημονικής σκέψης – διανόησης έχει επισημανθεί από πολύ λίγους στοχαστών. Ο Φρίντριχ Χέγκελ, στο βιβλίο του “Ιστορία της Φιλοσοφίας”, αναφερόμενος στους διανοούμενους που χαρακτηρίζονται από την αποσπασματική τους σκέψη, λέει πως:

«Είναι σαν ζώα που έχουν ακούσει με ευκρίνεια όλους τους ήχους μιας μουσικής, αλλά που δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν την ενότητα και την αρμονία του μουσικού έργου».[1]

Η αδυναμία συνεκτικής σκέψης εκφράζει την κυριαρχία της ζωικότητας πάνω στη σκέψη. Είναι σαν το θηρίο να αποκτάει νόηση. Η επιστημονική φαντασία έχει ήδη επινοήσει, με εξαιρετικά δείγματα δημιουργικής φαντασίας, την ικανότητα νόησης των μηχανών και την αντιδικία ανθρώπου – μηχανών, όπως στην ταινία “Μάτριξ”.

Δείγματα ακρότητας, με άρνηση της συνεκτικής αντίληψης των πολλαπλοτήτων, έχουμε αρκετά, ώστε να καλύψουν όλες τις όψεις του κακού ή της βαρβαρότητας. Αυτά τα δείγματα λειτουργούν είτε ως ασυνείδητο κακό –με όλη τη σημασία της λέξης– είτε ως ασυνείδητη διακινδύνευση ή αποξένωση.

Παραδείγματα αποσπασματικής σκέψης

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της δεύτερης περίπτωσης είναι ο φυσικός επιστήμονας Ενρίκο Φέρμι, που εργάστηκε, στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, στην κατασκευή της ατομικής βόμβας. Γι’ αυτόν, η διάσπαση του ατόμου δεν είχε ηθικά διλήμματα· τουναντίον, αποτελούσε “ωραία φυσική”[2] για την οποία δεν αισθανόταν καμία διάθεση απολογίας. Εδώ έχει ενδιαφέρον το παρακάτω σχόλιο του Εντγκάρ Μορέν:

« ... μια νοημοσύνη ανίκανη να αντιμετωπίσει το πλαίσιο και την πλανητική πολυπλοκότητα καθίσταται τυφλή, ασυνείδητη και

ανεύθυνη». [3]

Αντιθέτως, όταν υπεδείχθη ο κίνδυνος που εκπροσωπούσε ο Ναζιστικός ολοκληρωτισμός, κατά την πρώτη φάση του, στον Γάλλο φυσικό επιστήμονα, Πωλ Λανζεβέν, [4] ο οποίος εργαζόταν πάνω στο ίδιο θέμα, εκείνος δήλωσε ότι δεν φοβάται τόσο αυτό που μπορεί να επισυμβεί, όσο τη διαρκή παρουσία του νετρονίου εξαιτίας του οποίου θα είμαστε όλοι διαρκώς εκτεθειμένοι στις συνέπειες της ανακάλυψής του.

Μια διαφορετική περίπτωση ήταν αυτή του διευθυντή του Σχεδίου Μανχάτταν, Ρόμπερτ Οπενχάιμερ, ενός ανθρώπου με μεγάλη ευρυμάθεια και προοδευτική σκέψη ο οποίος ζούσε στον “δικό του κόσμο”, απομονωμένος από την σκληρή πραγματικότητα μιας κοινωνίας που δοκίμαζε τα δεινά της μεγάλης ύφεσης. Μόνο μικροκοινωνικοί λόγοι παρεισέδυσαν στην εφησυχασμένη συνείδησή του για να την ταραξουν.

Αργότερα, ο Οπενχάιμερ θα γίνει ένα δραματικό πρόσωπο που θα απολογηθεί για τις συνέπειες της ανακάλυψης της ατομικής βόμβας. Ως μάρτυρας στην έκρηξη της βόμβας, συγκλονίστηκε από το θέαμα της έκλυσης εκτυφλωτικού φωτός και το περιέγραψε χρησιμοποιώντας ένα εδάφιο από την Μπαγκαβάτ Γκίτα του Ινδικού έπους Μαχαμπαράτα. [5] Κατόπιν, θα γνωρίσει την πίεση του πολιτικού πολιτισμού του Μακαρθισμού και θα βιώσει την πλήρη τραγικότητα της επιστήμης και της επώνυμης σκέψης.

Αυτή, θα έλεγε κανείς, είναι και η πιο αθώα πλευρά. Η πιο ένοχη έχει και αυτή τις κλιμακώσεις της. Την ανευρίσκουμε, συχνά, μεταξύ της φιλοσοφίας και της τέχνης και αυτό είναι ιδιαιτέρως παράξενο, ωσάν η τέχνη να είναι η αθωωτική ψήφος της θεάς Αθηνάς –αλλά δεν είναι έτσι.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ιδρυτή του Φουτουριστικού κινήματος, Φιλίππο Τομμάζο Μαρινέτι, [6] και ενός «από τους πρώτους υποστηρικτές του Φασιστικού Κόμματος, το οποίο θεωρεί ως μια φυσική συνέχεια του φουτουρισμού». Υπήρξε ιδρυτικό και ενεργό μέλος του Φασιστικού Κόμματος και του Φασιστικού

Συμβουλίου της Ιταλίας. Είναι, άραγε, δικαιωμένη η τέχνη που λειτούργησε ως μήτρα για τη νομιμοποίηση της έκφρασης του παραλόγου και της άρνησης του καλού;

Παρομοίως, ο Αμερικανός ποιητής Έζρα Πάουντ θυσιάσε ακόμη και την τέχνη του ως απολογητής του φασισμού και του ναζισμού, συγχέοντας τα παραδείγματα του Κομφούκιου, της Ζαν Ντ'Αρκ και άλλων προσωπικοτήτων στην ιστορία που είχαν αναφορά στο κοινό καλό. Η περίπτωση του Έζρα Πάουντ είναι πολύ πιο ένοχη έναντι του φιλοσόφου Χάιντεγκερ.

Έχει ενδιαφέρον, επίσης, ότι στη Γερμανία, κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, πλειάδα διασήμων προσωπικοτήτων της επιστήμης της διανοήσης και του πολιτισμού δήλωσαν συνεργοί στη милитарιστική πολιτική του Α΄ Ράιχ, με ελάχιστες εξαιρέσεις, μεταξύ των οποίων ο Αλβέρτος Αϊνστάιν.

Αξίζει, τέλος, να σημειώσουμε ότι ο Σίγκμουντ Φρόυντ και ο Τόμας Μαν, οι οποίοι αργότερα θα αναγκαστούν να μεταναστεύσουν για να επιβιώσουν από το Ναζιστικό καθεστώς, είχαν σταθεί, αρχικά, υποστηρικτές του σωβινισμού του Α΄ Ράιχ.

Τα παραπάνω παραδείγματα φέρνουν στην επιφάνεια τα ανθρωπολογικά προβλήματα της αστικής σκέψης. Παρατηρούμε σε αυτά την ατέλεια της σκέψης σε συνάρτηση με ένα πρότυπο ζωής. Κάποιος μπορεί να είναι μέγας αστός και να έχει κατακτήσει τον κόσμο. Τί νόημα έχει όμως εάν έχει χάσει την ψυχή του;

[1] Hegel, Georg, Wilhelm, Friedrich, "Ιστορία της Φιλοσοφίας":

«Είναι [οι διανοούμενοι] σαν ζώα που έχουν ακούσει με ευκρίνεια όλους τους ήχους μίας μουσικής, αλλά που δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν την ενότητα και την αρμονία του μουσικού έργου». (Α΄ 9)

[2] Γιουνγκ, Ρόμπερτ, "Από Χίλιους Ήλιους Φωτεινότερο", έκδοση Μαρίας Μαλαγαρδή, σελ. 220.

[3] Μορέν, Εντγκάρ, "Το Καλοφτιαγμένο Κεφάλι", Εκδόσεις του

Εικοστού Πρώτου, σελ.15.

[4] Πολ Λανζεβέν – Βικιπαίδεια

[5] Γιουνγκ, Ρόμπερτ, Από Χίλιους Ήλιους Φωτεινότερο, έκδοση Μαρίας Μαλαγαρδή, σελ. 219:

«Ο Οπενχάιμερ, γαντζωμένος σ' έναν στύλο του κέντρου ελέγχου, θυμήθηκε ξαφνικά αυτούς τους στίχους, από το Bhagavad Gita, το ιερό άσμα των Ινδών:

*“Αν το φως χίλιων ήλιων
ξαφνικά ξέσπαγε στον ουρανό
σύγχρονα – θα ‘ταν
όμοιο με τούτη τη λαμπρή δόξα.”*

Έπειτα, όταν το γιγάντιο σύννεφο υψώθηκε απειλητικό, πέρα 'κει, πάνω από το «σημείο μηδέν», ένα άλλο ινδικό ποίημα του Ξανάρθε στη μνήμη:

*“Είμαι ο θάνατος που όλα τ' αρπάζει,
ο κλονιστής των κόσμων.”*

Έτσι μίλησε ο Σρι Κρίσνα, ο υπέροχος, που βασιλεύει στη μοίρα των θνητών. Αλλά ο Ρόμπερτ Οπενχάιμερ δεν ήταν πάρα μόνον ένας άνθρωπος που του 'λαχε μια μεγάλη, μια πολύ μεγάλη εξουσία.

Κάνει εντύπωση ότι ανάμεσα στους παριστάμενους κανένας δεν αντέδρασε αντικειμενικά όπως φανταζόταν. Όλοι, ακόμα και όσοι δεν είχαν θρησκευτικές προκαταλήψεις ή ένιωθαν κάποια πολύ ελαφριά κλίση στη θρησκεία – και ήταν οι περισσότεροι αυτοί – εκφράζονταν για το γεγονός με λόγια της περιοχής του μύθου ή της θεολογίας».

[6] Filippo Tommaso Emilio Marinetti (1876-1944), βικιπαίδεια

Γιάννης Ζήσης, συγγραφέας

Πρώτη δημοσίευση: 23 Νοεμβρίου 2012

Το παρόν αποτελεί μέρος του δοκιμίου “Ο Ορίζοντας της Θρησκείας τον 21ο αιώνα”